
מ' באלאבאן, תולדות היהודים בקראקוב ובקאז'ימייז' 1868-1304

Review by: גרשון דוד הונדרט

Zion / ציון, Vol. (תשס"ד), pp. 510-514

Published by: [Historical Society of Israel](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70036607>

Accessed: 28/11/2011 04:09

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

פרסום מחקר כביר זה בעברית הוא מאורע משמח בעולם האקדמי, שכן הוא חושף לקהל קוראים חדש את אחת התרומות המהותיות ביותר לחקר ההיסטוריה היהודית במאה העשרים. אפילו שבעים שנה לאחר פרסום החיבור בפולנית (הכרך הראשון – עיבוד מעמיק של המהדורה הראשונה משנת 1912 – יצא לאור בשנת 1931; הכרך השני הופיע בשנת 1936) הוא נותר בגדר אוצר בלום של מידע רב ערך על תולדות היהודים במזרח אירופה, מידע שאינו מצוי במחקרים אחרים. זהו המחקר ההיסטורי המקיף ביותר שנעשה אי פעם על קהילה בתפוצות. הגרסה המתורגמת היא פרי עבודה של צוות שנמשכה יותר מעשרים שנה. מאמציהם נשאו פרי, והם ראויים לברכה על שהצליחו להביא לידי גמר את הפרויקט המורכב, הקשה והחשוב הזה.

- * עורך מדעי: יעקב גולדברג, עורך המקורות העבריים: אלחנן ריינר, ייעוץ מדעי: ישראל ברטל, תרגום: דוד וינפלד, אשר וילכר, סיני לייכטר, אלעזר פרשקער וצופיה לסמן, עריכת לשון: אשר וילכר, מבוא: יעקב גולדברג.
- 1 מחבר הספר איית את שמו בעברית 'בלבן', ולא 'באלאבאן'. לא ברור לי מדוע נוספו האלפים לשמו, בהתחשב בכך שהתרגום כתוב עברית ולא יידיש.
- 2 על בלבן ראו: נ"מ גלבר, 'מאיר בלבן', גזית, 5, מס' 10–7 (1943), עמ' 7–10; ה' ויידימן, 'מאיר בלבן', אישים ודמויות בחכמת ישראל באירופה המזרחית לפני שקיעתה, בעריכת ש"ק מירסקי, ניו יורק תש"ט, עמ' 223–274; ר' מאהרל, היסטאריקער און וועגווייזער, תל אביב 1957, עמ' 251–258; י' טרונק, 'מאיר באלאבאן – דער פארשער פון דער קהלשער ארגאניזאציע און אויטאנאמיע אין אמאליקן פוילן', ייווא בלעטער, 54 (1973), עמ' 198–206; P. Friedman, 'Prof. Majer Bałaban (W 30-lecie 1906–1998)', *Miesięcznik Żydowski*, III (1933), pp. 340–346; idem, 'Polish Jewish Historiography between the Two Wars', *Jewish Social Studies*, XI (1949), pp. 373–408; M. Wischnitzer, 'Meir Balaban', *Jewish Social Studies*, V (1943), pp. 410–411; I.M. Biderman, *Mayer Balaban: Historian of Polish Jewry*, New York 1976. זה האחרון כולל רשימה של פרסומי החשובים ביותר של בלבן. ראו גם את רשימת הפרסומים והעבודות על בלבן בתוך: קטלוג תערוכת זיכרון לפרופ' מאיר שמואל בלבן, מוזיאון גנזא, תל אביב תשכ"ג. אינספור פרסומי של בלבן ביידיש, בגרמנית ובפולנית טרם נאספו, אך ראו: H. Kroszczor, 'Publicystyka Majera Bałabana', *Biuletyn Żydowskiego Instytutu na łamach Naszego Kuriera i Naszego Przeglądu*, *Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego*, CIII (1977), pp. 49–73. M. Szulkin, 'Prof. Dr. Majer Bałaban (w stulecie urodzin)', *Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego*, CI (1977), pp. 3–16; M. Horn, 'Profesor Majer Bałaban jako badacz przeszłości Żydów dawnej Rzeczypospolitej', *Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego*, CIII (1977), pp. 3–14; idem, 'Majer Bałaban – wybitny historyk Żydów polskich i pedagog, 1877–1942', *Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego*, CXXIII–CXXIV (1982), pp. 3–15; A. Eisenbach, 'Jewish Historiography in Interwar Poland', *The Jews of Poland between Two World Wars*, eds. Y. Gutman, J. Reinharz & C. Shmeruk, Hanover, NH, 1989, pp. 453–493; J. Goldberg, 'Majer Bałaban – czołowy historyk polskich Żydów', *Kwartalnik Historyczny*, CVIII, 3 (1991), pp. 85–97.

היו מִפְּרַנְסִי הקהילה מאז שלהי המאה הי"ח; קצתם נודעו בתחום ההוצאה לאור באמצע המאה הי"ט; והמשפחה כולה רחשה איבה מסורתית לתנועה החסידית. בלבן התחנך בגימנסיה, בשפה הגרמנית, ורכש את השכלתו היהודית בבתי הספר היהודיים שפעלו אחרי שעות הלימודים הרגילות. את לימודיו האוניברסיטאיים החל כסטודנט למשפטים בשנת 1895, אך בשל קשיים כלכליים נאלץ להפסיקם. שנים אחדות לימד בבתי ספר שונים שמומנו בידי הקרן של הברון דה הירש.³ בשנת 1900 שב ללימודיו באוניברסיטה של לבוב, אך הפעם בחר ללמוד היסטוריה, בהזרכת לודוויק פינקל, שכתב את החיבור הביבליוגרפי הקלסי על ההיסטוריה של פולין, ועורכו של כתב העת החשוב *Kwartalnik Historyczny* ('הרבעון ההיסטורי'). כבר בשנת 1903 פרסם בלבן באותו כתב עת את הביבליוגרפיה המוערת הראשונה של ספרות היסטורית על יהודי פולין.⁴ עבודתו בתחום הביבליוגרפיה נמשכה לכל אורך שנות פעילותו, והגיעה לשיאה ברשימה מקיפה של 'יצירות הקשורות להיסטוריה של יהודי פולין ולהיסטוריה של יהודי הארצות השכנות. חלקה הראשון הושלם ופורסם בשנת 1939, ואילו חלקה השני נותר בכתב יד ואבד במלחמת העולם השנייה.⁵

בשנת 1904 השלים בלבן את עבודת הדוקטור שלו על יהודי לבוב במפנה המאה הי"ט. אחר כך לימד בכמה בתי ספר תיכוניים עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה, שבמהלכה שירת כרב צבאי בצבא האוסטרי. כאשר הוצבה יחידתו בלובלין, ניצל את ההזדמנות להכנת מונוגרפיה קצרה על תולדות הקהילה היהודית בעיר.

בשנת 1920 נקרא בלבן לעמוד בראש המחלקה ללימודי חול בבית המדרש לרבנים 'תחכמוני' בוורשה, שאך זה הוקם בידי תנועת המזרחי. בתפקיד המקביל במחלקה ללימודי קודש שימשו רבנים אחדים, אך איש מהם לא הצליח לבסס את מעמדו, ולפיכך שימש בלבן כמנהל המוסד. הדברים השתנו עם בואו של הרב משה סולובייצ'יק. סולובייצ'יק ספג ביקורת בקהילה המסורתית על הסכמתו לקבל משרה ב'תחכמוני', ועם זאת הסתייג מגישתו הביקורתית של בלבן לחקר תקופת התלמוד. כתוצאה מן העימות ביניהם החלו הקורסים בתולדות ישראל בתקופת הגאונים בלבד. בינתיים נמשך המתח בין בלבן לסולובייצ'יק, שסבר כי חילוניותו של ההיסטוריון משפיעה לרעה על תלמידי המוסד. על פי זיכרונותיה של בתו, איבד סולובייצ'יק את משרתו מכיוון שסירב לאשר את הסמכתם לרבנות של בוגרי בית המדרש מבלי שיעברו את הבחינה המסורתית ב'ורה דעה'.⁶ סולובייצ'יק עקר לניו יורק בשנת 1929 ובלבן התפטר ממשרתו מעט אחר כך. באותה תקופה, לאחר שנתן את הרצאת ה'הביליטציה'

³ 'ההיסטוריוגרפיה של קרקוב היהודית', קראקא-קו'מיז-קרקוב: מחקרים בתולדות יהודי קרקוב, בעריכת א' ריינר, תל אביב תשס"א, עמ' 15–27. וראו גם הקדמתו של יעקב גולדברג לחיבור הנוכחי.

⁴ ח' האלפערן, 'ד"ר מאיר באלאבאן: זכרונות פון אַ תלמיד', ייווא בלעטער, 27, 2 (1946), עמ' 384–386.

⁵ M. Bałaban, 'Przegląd literatury historii Żydów w Polsce', *Kwartalnik Historyczny*, XVII (1903)

⁶ מ' בלבן, ביבליוגרפיה על תולדות יהודי פולין והארצות השכנות: מחקרים אשר ראו אור בשנים 1900–1930, צילום מהדורת ורשה 1930, הוסיף מבוא ע' מנדלסון (קונטרסים – מקורות ומחקרים, 51), ירושלים תשנ"ט.

⁷ S. Soloveitchik Meiselman, *The Soloveitchik Heritage: A Daughter's Memoir*, Hoboken, NJ. 1995, pp. 216, 232–235

שלו, החל בלבן ללמד היסטוריה יהודית באוניברסיטת ורשה (1928). הוא היה האדם היחיד בין שתי מלחמות העולם שזכה למשרה אוניברסיטאית כחוקר של תולדות יהודי פולין. רבים מתלמידיו של בלבן באוניברסיטה השתתפו גם בהרצאותיו במכון ללימודי יהדות שהקים יחד עם משה שור ומרכוס ברוידא בשנת 1928.⁷ מלבד המייסדים לימדו במכון גם איגנצי (יצחק) שיפר, אברהם וייס, אריה טרטקובר, יעקב קהן ואחרים. השיעורים התנהלו בעברית, למעט שיעוריהם של בלבן ושיפר שנלמדו בפולנית. מעל מאה עבודות מוסמך נכתבו במכון בניהולו של בלבן, רובן על היסטוריה של קהילות. הוא עמד על כך שיש לעשות שימוש במקורות ארכיוניים, כפי שעולה מדבריו במבוא לספרו של אפרים זוננשיין על תולדות יהודי צ'ורטקוב: 'אי אפשר היה למר זוננשיין להשתמש במטמון זה (=ארכיוני משפחת פוטוצקי) ומכרת היה להסתפק בפנקס הקהילה'.⁸ החשיבות שראה בלבן במחקר הארכיוני, והמחשת הכרחיותו להצגתה של ההיסטוריה היהודית בארצות פולין, הן כנראה תרומתו החשובה ביותר לתחום זה. במחקר האקדמי בשפה הפולנית הקדים אותו בכך רק משה שור. תוכן העניינים בגרסה הפולנית המקורית של 'תולדות היהודים בקראקוב' כלל כמה רשימות שלא תורגמו בגרסה העברית.⁹ בין אלה נכללה רשימה שכותרתה: 'המסמכים החשובים ביותר שפורסמו במלואם או בחלקם בגוף הטקסט או בהערות'. זוהי טבלה בת שלושה עמודים המציינת את התאריך, המקום והתוכן או הכותרת של המסמך, וכן את העמוד שבו הוא נדפס בספר. זה המקום לסקור בקצרה את הספר עצמו. אין טעם לציין כאופן כללי את התחומים שבהם התקדם המחקר למן תקופתו של בלבן או להצביע באופן ספציפי על טעויות שנפלו בספר, שכן יעקב גולדברג, במבוא לספר, מסב את תשומת הלב לכמה עניינים כאלה. לעומת זאת יש להדגיש את התועלת העצומה שיכול הספר להביא כמקור לחומר תיעודי על ההיסטוריה היהודית בפולין בכלל ובקרקוב בפרט. רבים מן המסמכים שציטט בלבן אבדו, והדבר מעלה את חשיבות החיבור עוד יותר. בלבן מטפל באורח מקיף לא רק במאבק שנמשך מאות שנים בין הקהילה היהודית לרשויות הנוצריות, אלא גם בהתפתחויות ובשינויים שחלו במעמד המשפטי של היהודים כפרטים ובמעמד הקהילה בכללותה. בכמה פרקים מתוארים בהרחבה סוחרים בולטים, אך אין זו היסטוריה כלכלית. וכבר העיר שלום בארון, כי בלבן עסק 'יותר בקשרי המגורים והמשפחה של הסוחרים המסוימים מאשר בפרטי הפעילויות העסקיות שלהם'.¹⁰ ואמנם, בהתבססו על מקורות ארכיוניים, שחזר בלבן פרטים ביוגרפיים וגנאלוגיים של רבים מבני משפחות הסוחרים, דוגמת יצחק יעקובוביץ' (ר' אייזיק ר' יעקלס) ומשפחות רפפורט, לנדא, בוציאן (פופר), מורבצ'יק, וילך ואחרים.

7 א' טרטקובר, 'המכון ללימודי היהדות', קובץ מדעי לזכר משה שור, בעריכת ל' גיזברג וא' וייס, ניו יורק 1944, עמ' 163-176; I. Ostersetzer, 'Instytut Nauk Judaistycznych w Warszawie', *Miesięcznik Żydowski*, I (1931), pp. 262-273.

8 א' זוננשיין, פרקים מתולדות היהודים בטשורטקוב, וורשה תרצ"ט, עמ' iv.

9 תוכן העניינים המקורי כלל גם רשימה של טבלאות גנאלוגיות (עשרים וארבע בכרך הראשון לבדו) ורשימת צוואות, שתוכנן הובא בגוף הספר. תוכן העניינים המקורי, שציין את כל כותרות המשנה בכל פרק ופרק, קוצר אף הוא וכולל רק את כותרתו הראשית של כל פרק.

10 S.W. Baron, *A Social and Religious History of the Jews*, XVI, New York-Philadelphia 1976, p. 431, n. 36.

בלבן מתמקד הרבה בתרבות החומרית ובחיי היומיום, והדבר יכול להועיל רבות להיסטוריונים בני ימינו. הוא מתאר בפרוטרוט, למשל, את הטופוגרפיה של הרובע היהודי בתקופות שונות. עורכי התרגום העברי ראויים למחמאות לא רק בעבור המפתח החדש לגמרי שהכינו אלא גם על שהוסיפו בו ערך נפרד: 'קראקוב – מבחר אתרים'. בלבן מתאר לפרטי פרטים בתי כנסת ובתי מגורים, כמו גם מנהגים והליכות בחברה היהודית. על יסוד תקנות הקהל משנת 1595 ומן העשורים הבאים (שעליהן כתב לראשונה בשנים 1913 ו-1916), ועל בסיס מקורות נוספים, משחזר בלבן בדקדקנות את מבנה הקהל ומוסדותיו.¹¹ כאן, ולכל אורך עבודתו, שימש בלבן בעיקר ככרוניקן, מלקט ועורך, ובולטת עד מאוד נטייתו להימנע מניתוחים, מהכללות ומהשערות. לעתים רחוקות בלבד חורג בלבן מעבר למקורותיו, ורוב מעייניו נתונים להקפדה על דיוק ההצגה ולא יסוּף כל הידיעות המוכרות על הנושא, ולא לטוויית מסגרת היסטורית שיטתית של ההיבטים השונים של החוויה היהודית בקרקוב בפרט ובפולין בכלל. כפי שניסח זאת תלמידו, ישעיה טרונק: 'כתיבתו של בלבן היא תיאורית ביסודה',¹² אכן, למרות איבתו הברורה לקבלה ('עוזרד בשדה הלימוד היהודי', כפי שהוא מכנה אותה בעמ' 366) ולחסידות, ואף שלא התייחס ברצינות הראויה ליצירתיות האינטלקטואלית והתרבותית של רבני פולין, חיבורו של בלבן בתחומי ההיסטוריה החברתית, המשפטית והמוסדית של יהדות קרקוב עודנו בגדר הישג מונומנטלי.

משימה מונומנטלית לא פחות הייתה הכנתו של תרגום עברי של החיבור, שכלל יותר מ-1,300 עמודים, שלושים ושבעה פרקים ואינספור נספחים ופרקי מילואים. תרגום לעולם איננו תהליך מכני, ובמקרה זה התעצמו הקשיים עוד יותר עקב הפער התרבותי-ההיסטורי והגאוגרפי העצום בין פולין שבין שתי מלחמות העולם לבין מדינת ישראל של ימינו. סיבוך אחר נבע מן הצורך ליישב את ציטוטי של בלבן בפולנית ממקורות עבריים עם הטקסטים המקוריים. העורכים היו מודעים לכך עד מאוד, כפי שעולה מהערתו המקדימה של ישראל ברטל, היועץ המדעי ('עמ' טו). התרגום גדוש התערבויות עריכה, במיוחד בהערות השוליים, אף שרובן אינן מצוינות במפורש. מראי מקום הושלמו או תוקנו, טקסטים עבריים הורחבו וכן הלאה, אך הקורא אינו מודע לרובם אם אינו משווה את הנוסח המקור הפולני.¹³ התיקונים והתוספות הללו מגדילים את ערכה של המהדורה העברית, ומלמדים בבירור על מאמץ עצום של צוות העריכה. כל מראה מקום נבדק, ואפילו חישובי הגימטריה של צירופים מסוימים תוקנו ('עמ' 373, הערות 15-16). רק במקרים נדירים התיקונים מטעים. לדוגמה, במקום שבו בלבן

11 M. Balaban, 'Die Krakauer Judengemeinde-Ordnung von 1595 und ihre Nachträge', *Jahrbuch der Jüdisch-literarischen Gesellschaft*, X (1913), pp. 296-360; XI (1916), pp. 88-114: תקנות קראקא שנ"ה, מהדורת צילום, ירושלים תשל"ו.

12 'באלאבאנס אופן שרייבן איז בעיקר אַ דעסקריפטיבער - ער שילדערט לעבעדיק און קאַלירפול געשטאַלטן און געשעענישן פון יידישן עבר אין פּוילן. ער האָט אַ וואַכן חוש פאַר אַנעקדאָטיק און מיר געפינען ביי אים נישט זעלטן אַ שטילן הומאָר. זײַן היסטאָרישער מעטאָד לײַזט אָבער פון אַ קענטיקן חסרון: עס פעלט דער אַנאַליטישער צוגאַנג צו דער סאַציאַלער דינאַמיק פון דעם היסטאָרישן געשעען; ראו: טרונק (לעיל, הערה 2), עמ' 201.

13 הנה דוגמה אחת מתוך עשרות אם לא מאות: עמ' 190, הערה 57, מראה המקום לפנקס ועד ארבע ארצות ניתן בסוגריים מרובעים כדי לציין התערבות של המערכת; ואילו בעמ' 271, מראה המקום לאותה מקור, כמו גם תיקון הטקסט של המסמך העברי שהביא בלבן, אינם מצוינים כתיקון של העורכים.

כתב 'קורדובירו' הוסיף המתרגם החרוץ את השם הפרטי: 'דוד', אף שצריך להיות, כמובן, משה (עמ' 374).

העורכים החליטו לשמר את שמות המשפחה היהודיים כפי שהציגם בלבן וכפי שמצא אותם במסמכים הארכיוניים, אך שמות פרטיים מובאים לעתים בלבוש עברי ולעתים בלא שינוי. כך, למשל, Mojżesz Abrahamowicz מופיע בתור משה אברהמוביץ', ו-Szaje Szymonowicz כישעיה שמעונוביץ', אך Salomon Szaje מכונה סלומון שעיה (עמ' 180, הערה 27). תחילה חשבתי שלא היו מכנים את היהודים הללו בשמם הפולני, ולפיכך אפשר היה לנסות להפוך את משה אברהמוביץ' למשה בן אברהם. ואולם אי אפשר היה לעשות זאת באופן עקבי (מה לעשות, למשל, עם שם כמו וולף אסתרצ'יק, כאשר אין יודעים אם אסתר הייתה אמו או חותנתו?), ולפיכך ההחלטה להיצמד לטקסט הפולני המקורי היתה כפי הנראה נכונה.

ראוי לשבח את העורכים על מאמציהם לתרגם לא רק את הטקסט הפולני אלא גם כל מסמך שנכתב לטינית וגרמנית. עם זאת, לא ברור מדוע בחרו שלא לתרגם את לשון הסופרים הייחודית, המשלבת יידיש ועברית, של תקנות הקהל משנת 1595, כמו גם קטעים אחרים ביידיש. אם הספר מיועד לחברה הישראלית של תחילת המאה העשרים ואחת, כי אז, לרוע המזל, ספק אם קוראים רבים יהיו מסוגלים להבין את הקטעים הללו.¹⁴

עבודה מורכבת כל כך, שנמשכה למעלה מעשרים שנה ונטלו בה חלק חוקרים אחדים וחמישה מתרגמים, אינה יכולה שלא ללקות בסתירות ובבעיות. ההבדלים בין המתרגמים אינם גורעים מערכה של העבודה, שבוודאי תשמש לאיתור של מידע אקראי יותר מאשר לקריאה רצופה מתחילתה ועד סופה. עם זאת, חייבים לומר שהפרויקט יוצר לעתים רושם של עבודת צוות נטולת הכוונה. אנשים שונים אמנם קיבלו אחריות על תחומים מסוימים, אך נדמה שאיש לא הופקד על העבודה בכללותה. כך, לדוגמה, אחד המאפיינים המוצלחים של המקור הפולני היה הכללתם של איורים רבים – שלושים וחמישה בכרך הראשון ושלושים ותשעה בשני. האחראים למהדורה העברית ראויים לכל שבח על כך שכללו צילום של האיורים הללו גם בגרסה המתורגמת. ואולם רשימת הצילומים בכרך הראשון מציינת כי נכללו בו גם שישיה תצלומים חדשים, שצולמו בידי מוניקה קרייבסקה בין השנים 1978–1985, אף שבפועל מופיעים רק ארבעה מתוכם. הצילומים מס' 36 ו-38 ברשימת התמונות לא נדפסו. לכן תמונה מספר 37 ברשימה היא 36, ותמונה מספר 39 ברשימה היא מספר 37. מבין הצילומים החדשים שנכללו בספר, המעניין ביותר לטעמי הוא צילום מצבתו של הרב אליעזר אשכנזי כפי ששרדה עד ימינו. ניתן להשוות זאת לצילום מס' 13, המראה את אותה מצבה בשלהי שנות העשרים – כיוון שנחשפה רק בשנת 1925. לדברי בלבן, המצבה נבנתה בידי הרב משה איסרלש (עמ' 376). ואולי הוא הוא מתברו של הקטע הפואטי שאת נוסחו המלא אפשר לקרוא רק בצילום המוקדם, הנפתח במילים: 'אקונן על זמן סוער, הלא זה גלגל חוזר'. כתובת זו יכלה בקלות לשמש אפיגרף לספר המונומנטלי הזה.

גרשון דוד הונדרט

14 מקצת הקטעים ביידיש תורגמו בכל זאת – למשל בעמ' 333–334, הערה 86, ובעמ' 367–368.